

Весна Ангелковиќ

Ивана Зубиќ

University of Nis, Faculty of Philosophy, Department of Psychology,
Nis, Serbia

СОЦИОДЕМОГРАФСКИ ФАКТОРИ НА РЕЗИЛИЕНТНОСТ ВО ЗРЕЛОСТА

UDK: 316.346-053(497.11)

Трудот е насочен кон приказ на различни фактори на резилентност во зрелоста. Истражувањето имаше за цел да ги истражи разликите во истражувањето на резилентноста кај испитаниците од рана, средна и длабока зрелост во однос на полот, нивото на образование, брачниот и работниот статус. Истражувањето е спроведено на примероци од 1612 жители на Србија од 37 градови и села, од двата пола, на возраст од 27-70 години и на сите образовни нивоа. Користена е PORPOS батерија, наменски конструиран инструмент од 389 ставки и прашања, кое, покрај другото содржи и кратки скали за проценка на резилентноста, како и листа на општи податоци.

Резултатите покажуваат дека испитаниците со длабока зрелост во однос на оние од рана и средна зрелост, се помалку резилентни во поглед на сите испитувани фактори на статистички значајно ниво. Специфично е, жените во средно-зрелиот период, кога ќе се споредат со другите две подгрупи на жени, имаат најголема резилентност, а мажите во длабока зрелост, во споредба со останатите подгрупи на мажи, имаат најмала. Исто така, испитаниците во длабока зрелост се помалку резилентни од другите две подгрупи во однос на сите нивоа на образование, освен основното, кога се во брак и неа не работат. Покрај тоа, кај испитаниците во рана зрелост со најмногу нивоа на образование резилентноста е помала отколку кај оние што се во средна

зрелост. Добиените резултати, генерално, сугерираат дека со текот на возраста се менува нивото на отпорност и во неговото согледување е неопходно да се вклучат социодемографски фактори.

Клучни зборови: резилентност, социодемографски фактори, зрело доба.

Вовед

Со развојот на позитивната психологија вниманието на истражувачите во областа на менталното здравје сè повеќе се поместува од факторите на ризик кон заштитните фактори. Акцентот е на позитивните искуства, карактеристики на личноста и услови кои допринесуваат за раст, развој и оптимално функционирање на луѓето (Linley et al., 2006; Snyder & Lopez, 2002; Seligman, 2003).

Еден од заштитните механизми за успешна адаптација, и покрај предизвиците или околностите што се закануваат, е и резилентноста или отпорноста. Иако резилентноста денес е широко користен концепт, сè уште се присутни некои контраверзии. Прво, не постои согласување помеѓу авторите околу нејзиното одредување. Второ, бројни скали за проценка на резилентноста не се широко применливи, нити некоја се покажала како подобра (Connor & Davidson, 2003) и трето, постојат извесни несогласувања околу тоа дали резилентноста е обележје или процес.

Наведовме дека одредени резилентности варираат. Резилентност или отпорност понекогаш се сфаќа како способност да се одржи или да се врати менталното здравје и покрај доживувањата на секојдневни стресови и трауми (Ryff et al., 2012). Во поширока смисла, тоа е психолошки механизам кој овозможува успешно соочување со стресови, капацитет кој нуди можност поефикасно да се справиме со стресорите. Некои автори (Stewart et

al., 1997; Wolff, 1995; Masten et al., 1990) под резилентност подразбираат процес на адаптација на предизвици или заканувачки околности, кои се состојат во добивање сè поголеми и пошироки компетенции за реагирање на промени и стрес. Други (Affleck & Tennen, 1996; Park et al., 1996), додаваат дека резилентноста е повеќе од способност да се одржи или да се врати менталното здравје. Тие сметаат дека резилентноста се однесува на способност и вештина лицата своите проблеми да ги видат како предизвик и можност за раст и развој.

Несогласување меѓу авторите постои и околу концептуализација на резилентноста. Дали тоа е карактеристика на личноста или процес? Неодамнешните истражувања го поддржуваат сфаќањето дека резилентноста не е карактеристика на личноста (Wagnild & Young, 1993) туку процес (Masten, 2007). Според Rutter (2012), резилентност е интерактивен процес за чие присуство мора да се заклучи врз основа на тоа какви се резултатите после доживеаните стресови или на основа на индивидуална разлика на реагирање на големи стресови или трауми. Benard 1999 (според Popović-Ćitić, 2004), вели дека резилентноста е динамичен процес во кој личноста и социјалното опкружување се појавуваат како одлучувачки носители на интеракција. Формирање и манифестирање на резилентноста е условена од постоење на две групи причинители: личност и вродениот капацитет, од една страна, и карактеристичното социјално опкружување, од друга страна. Една од претпоставките е содржана во ставот дека сите луѓе, независно од културните, расни, етнички, социјална или полна припадност, поседуваат вроден универзален капацитет за развој на резилентноста. Меѓутоа, постоење на таков капацитет, иако претставува основа за формирање и развој на резилентноста не е доволна гаранција дека тој навистина ќе се развие. Овој капацитет може да се набљудува само како развој на потреба која може да се активира, ангажира и ќе резултира со развој на резилентноста исклучиво со адекватни побудувања, поддршка и помош од страна на социјалното опкружување.

Rif & Singer (2005, според Stanimirović и Mijatović, 2012) наведуваат четири широки категории на фактори на резилентност: 1. Социодемографски вариабли (на пример, приходи, образование) кои влијаат на достапноста на изворот на поддршка; 2. Психолошки извори (фактори на личноста, интерпретативни механизми, стилови на надминување); 3. Друштвени извори (социјална поддршка, нејзиниот обем и можност за користење) кои обезбедуваат емоционална, информациона и конкретна помош на други; 4. Биолошки извори, кои влијаат на физиолошките и имунолошките одговори на стрес.

Генерално, според досегашните сознанија, резилентност е интерактивен динамички процес со различни фактори и системи, од индивидуални и биолошки, до социјални фактори во микро и макросистеми и може да биде специфична во однос на контекст и време (Herrman et al., 2011).

И покрај тоа што бројот на истражувања за резилентноста во последните 20 години е во значаен пораст, психолошката отпорност на луѓето во зрелиот период е недоволно истражен. Некои нови студии (Mehta et al., 2008; Nygren et al., 2005) покажаа дека резилентноста го предвидува менталното здравје во длабоката зрелост. Во студијата која ја спроведоа Shen & Zeng (2010) е пронајдено дека резилентноста ја намалува стапката на смртност за 6% кај лицата кои се прифаќаат себеси, кои се помалку анксиозни и не чувствуваат осаменост или изолираност. Windle et al. (2010) наведуваат дека резилентните личности во голема мера се спротивставуваат на негативните ефекти од лошото здравје. Дополнително, истражувањата (Lamond et al., 2008; Netuveli & Blane, 2008, според Gooding et al., 2012) укажуваат дека причинители за резилентноста се емоционалното здравје и благосостојба, сопствена проценка за успешно стареење, социјални контакти со семејството и пријателите, оптимизам и подобро когнитивно функционирање.

Резултати од различни истражувања (на пример, Reich et al., 1989 според Stanimirović и Mijatović, 2012) го истакнуваат значењето

на животниот период за подобро разбирање на ефектите на акцидентните животни случувања. Докажано е дека реакциите на старите возрасни лица на загуба се помали по интензитет отколку кај младите и покрај тоа што загубата се смета за нормативно искуство во покасните години. Меѓутоа, животните доживувања кои не се така загрозувачки, како намалување на способноста, можат во длабоката зрелост да остават долготрајни и штетни последици. Гледано пошироко, длабоката зрелост често со себе носи и голема можност на резилентни одговори кога се работи за, условно кажано, трауматски искуства, отколку во периодот на младоста.

Gooding et al., (2012) ја споредувале резилентноста која е проценувана преку три скали: емоционална регулација, решавање проблеми и социјална поддршка, кај испитаници над 65 години со резилентност на оние под 25 години. Постарата група на возрасни порезилентна од вторите испитаници, посебно поради подобра емоционална регулација и решавање на проблемите, додека кај испитаниците под 25 години резилентноста е поврзана со социјалната поддршка.

Во литературата (Bonanno et al., 2007, според Stanimiroviќи Miјatoviќ, 2012) поголемата отпорност често се доведува во врска со машкиот пол и високото ниво на образование. Од друга страна, еден број на наоди (на пример, Celik, 2013) покажува дека разликите во истражувањето на резилентноста по пол не се на статистички битно ниво. Причините за несогласување околу резултатите за истражување на резилентноста во поглед на разликите на половите може да се согледаат на основа на истражување на подгрупа на мажи кои го спровеле Beutel & al., (2010). Најдено е дека од вкупниот број варијабилитети на резилентноста, 9% од варијабилитетите можеме да ги објасниме преку разликите во поглед на социодемографските варијабли. Поголема резилентност имаат испитаници во период на рана зрелост, поголеми месечни приходи, постојано вработување, со престој во градот и оние кои се во врска.

Цел на истражувањето

Целта на истражувањето беше испитување на разликата во резилентноста кај испитаниците во раниот, средниот и зрелиот период со оглед на полот, нивото на образование, брачниот и работниот статус.

Метод и инструменти

На испитаниците им е дадена PORPOS батерија – наменски конструиран инструмент кој се состои од 389 ставки и прашања групирани во низа на кратки скали наменети за проценка на поголемиот број конструкции, која, покрај другото, содржи и кратки скали за проценка на резилентноста и квалитетот на живот. Скалите и прашалниците во состав на батеријата се или конструирани за потребите на ова истражување, или се добиени со приспособување и кретење на веќе постоечките скали и прашалници.

Мерките користени во овој труд се:

Прашалник за одредување на профилот на реагирање на проблемот (Adversity Response Profile – ARP, Stoltz, 2000) наменет за мерење на отпорноста на стрес на испитаниците. На овој примерок Kronbahn α изнесува 0,406. Пример на ставка: „Кога сум во стресна ситуација, можам да ги контролирам своите емоции и однесувањето“.

Листа на општи податоци – збир на прашања во рамки на PORPOS батеријата со која од испитаниците се бара да се изјаснат за својот пол, ниво на образование, брачниот статус и работниот статус.

Примерок

Истражувањето е спроведено на 1612 жители на Србија од 37 градови и села, од двата пола (42% мажи, 58% жени), на возраст

486

од 25 до 70 години. Примерокот е дел од потпримерок од поширокото истражување спроведено со цел запознавање на разликите на вработените и семејни односи со кои се опфатени вкупно 2283 испитаници од 13 до 85 години.

Табела 1. Структура на испитаниците според возраста

Возраст на испитаниците	Фреквенција	Процент
Период на рана зрелост (25-40 година)	771	47.8
Среден период на зрелост (41-60 година)	672	41.7
Период на длабока зрелост (61- 70 година)	169	10.5
Вкупно	1612	100.0

Табела 2. Структура на испитаниците според пол

		Возраст на испитаниците			Вкупно
		период на рана зрелост	среден период на зрелост	период на длабока зрелост	
Пол	Мажи	326	262	89	677
	Жени	445	410	80	935
Вкупно		771	672	169	1612

Табела 3. Структура на испитаниците според образование

	Возраст на испитаниците			Вкупно
	период на рана зрелост	среден период на зрелост	период на длабока зрелост	
Незавршено основно образование	3	2	5	10
Основно образование	24	35	24	83
Средно образование	389	412	66	867
Високо образование	105	80	38	223
Факултет или магистратура (и студенти)	232	132	31	395
Докторат	9	4	3	16
Вкупно	762	665	167	1594

Табела 4. Структура на испитаниците според брачниот статус

	Возраст на испитаниците			Вкупно
	период на рана зрелост	среден период на зрелост	период на длабока зрелост	
Самец	156	45	6	207
Разведен	29	58	12	99
Вдовец	6	28	32	66
Во брак	406	520	114	1040
Во врска	135	17	2	154
Вкупно	732	668	166	1566

Табела 5. Структура на испитаниците според работниот статус

		Возраст на испитаниците			Вкупно
		период на рана зрелост	среден период на зрелост	период на длабока зрелост	
Работен статус	Невработени	123	143	143	409
	Вработени	648	529	26	1203
Вкупно		771	672	169	1612

Табела 6. Структура на испитаниците според материјалните приходи

		Возраст на испитаниците			Вкупно
		период на рана зрелост	среден период на зрелост	период на длабока зрелост	
Материјални приходи	До 10.000 ден.	23	25	13	61
	10.000-30.000 ден.	128	125	42	295
	30.000-60.000 ден.	231	227	52	510
	60.000-100.000 ден.	183	167	33	383
	Повеќе од 100.000 ден.	67	45	7	119
Вкупно		632	589	147	1368

Резултати од истражувањето

Во Табела 7 се прикажани основни дескриптивни статистички податоци за резилентност кај испитаниците во рана, средна и длабока зрелост.

Табела 7. Дескриптивна статистика на испитаниците во рана, средна и длабока зрелост

Возраст	Резилиентност	
период на рана зрелост	АС	10.8003
	СД	2.56283
среден период на зрелост	АС	11.0557
	СД	2.54570
период на длабока зрелост	АС	10.1067
	СД	2.83352
Вкупно	АС	10.8398
	СД	2.59554

Од прикажаната Табела 7 може да се види дека средните вредности за сите три периоди на возраст се над просечните теориски вредности на резилиентност.

Разликите во резилиентноста помеѓу испитаниците во рана, средна и длабока зрелост се прикажани во Табела 8 и 9.

Табела 8. Тест на повеќе споредби – разлики во изразеност на резилиентноста помеѓу испитаници во рана, средна и длабока зрелост

АНОВА		
	Ф	П
Резилиентност	8.385	.000

Со споредбата на испитаниците од рана, средна и длабока зрелост, а се во однос на изразеноста на резилиентноста, утврдено е дека постојат значајни статистички разлики.

Табела 9. Тест на повеќе споредби – разлики во изразеност на резилентноста помеѓу испитаници во рана, средна и длабока зрелост

(И) Возраст	(Ј) Резилентност	Разлики АС (И-Ј)	СД	П
период на рана зрелост	среден период на зрелост	-.25546	.13883	.066
	период на длабока зрелост	.69360*	.23115	.003
среден период на зрелост	период на рана зрелост	.25546	.13883	.066
	период на длабока зрелост	.94906*	.23413	.000
период на длабока зрелост	период на рана зрелост	-.69360*	.23115	.003
	среден период на зрелост	-.94906*	.23413	.000

Тестот на повеќе споредби покажува дека испитаниците од периодот на длабока зрелост имаат изразена резилентност од испитаниците од периодот на рана зрелост и од испитаниците од средниот период на зрелост на статистички значајно ниво. Разликата во изразената резилентност помеѓу испитаниците од периодот на рана зрелост и периодот на средна зрелост не се на статистички значајно ниво.

Табела 10. Т- тест – разлики во изразеноста на резилиентноста помеѓу машки и женски испитаници

Т-тест				
	Пол	АС	СД	П
Резилиентност	Мажи	10.7431	2.64223	,209
	Жени	10.9110	2.55976	

Во однос на споредбата на машки и женски испитаници на резилиентност, не е утврдена статистички битна разлика.

За да се утврди дали постои разлика кај испитаниците од рана, средна или доцна зрелост во изразеност на резилиентноста посебно кај машките испитаници, како и кај женските, направивме додатни анализи.

Табела 11. Тест на повеќе споредби – разлики во изразеност на резилиентноста на примерок од мажи од рана, средна и доцна зрелост

АНОВА		
	Ф	П
Резилиентност	6.209	.002

Со тест на повеќе споредби утврдено е дека постојат значајни разлики во изразеноста на резилиентноста на примероци на машки испитаници од рана, средна и доцна зрелост.

Табела 12. Тест на повеќе споредби – разлики во изразеност на резилиентноста на примерок од мажи од рана, средна и доцна зрелост

(И) Возраст	(Ј) Резилиентност	Разлики АС (И-Ј)	СД	П
период на рана зрелост	среден период на зрелост	-.06747	.22069	.760
	период на длабока зрелост	1.05685*	.32457	.001
среден период на зрелост	период на рана зрелост	.06747	.22069	.760
	период на длабока зрелост	1.12431*	.33311	.001
период на длабока зрелост	период на рана зрелост	-1.05685*	.32457	.001
	среден период на зрелост	-1.12431*	.33311	.001

Врз основа на резултатите од Табела 12 воочуваме дека мажите кои се во длабока зрелост се порезилиентни од мажите во рана и средна зрелост на статистичко значајно ниво.

Табела 13. Тест на повеќе споредби – разлики во изразеност на резилиентноста на примерок од жени во рана, средна и доцна зрелост

АНОВА		
	Ф	П
Резилиентност	3.309	.037

Табела 14. Тест на повеќе споредби – разлики во изразеност на резилиентноста на примерок од жени во рана, средна и доцна зрелост

(И) Возраст	(Ј) Резилиентност	Разлики АС (И-Ј)	СД	П
период на рана зрелост	среден период на зрелост	-.38157*	.17847	.033
	период на длабока зрелост	.27817	.33335	.404
среден период на зрелост	период на рана зрелост	.38157*	.17847	.033
	период на длабока зрелост	.65974*	.33533	.049
период на длабока зрелост	период на рана зрелост	-.27817	.33335	.404
	среден период на зрелост	-.65974*	.33533	.049

Содржината на Табела 14 покажува дека жените од средна зрелост покажуваат поголем степен на резилиентност од жените во рана и длабока зрелост на статистички значајно ниво.

Во следната Табела 15 се презентирани резултати на тест на повеќе споредби во степенот на истраженост на резилиентноста помеѓу подгрупите на испитаниците кои имаат различно ниво на образование

Табела 15. Тест на повеќе споредби – разлики во степенот на изразеност на резилентноста помеѓу испитаници кои имаат различно ниво на образование

АНОВА		
	Ф	П
Резилентност	.940	.454

Во Табела 15 воочуваме дека разликите во изразеност на резилентноста помеѓу овие подгрупи на испитаници не се на статистички значајно ниво.

Табела 16. Тест на повеќе споредби – разлики во степенот на изразеност на резилентноста помеѓу испитаници со незавршено и завршено основно образование во рана, средна и длабока зрелост

АНОВА		
	Ф	П
Резилентност	.216	.806

Врз основа на податоците од Табела 16 воочуваме дека разликите во изразеноста на резилентноста помеѓу овие подгрупи на испитаници не се на статистички значајно ниво.

Табела 17. Тест на повеќе споредби – разлики во степенот на изразеност на резилентноста помеѓу испитаници со средно образование во рана, средна и длабока зрелост

АНОВА		
	Ф	П
Резилентност	3.280	.038

Со тестот на повеќе споредби е утврдено дека постојат статистички значајни разлики во изразеноста на резилентноста врз примерокот на лица со средно образование во рана, средна и длабока зрелост.

Табела 18. Тест на повеќе споредби – разлики во степенот на изразеност на резилентноста помеѓу испитаници со средно образование во рана, средна и длабока зрелост

(И) Возраст	(Ј) Резилентност	Разлики АС (И-Ј)	СД	П
период на рана зрелост	среден период на зрелост	-.21552	.19208	.262
	период на длабока зрелост	.73310	.37949	.054
среден период на зрелост	период на рана зрелост	.21552	.19208	.262
	период на длабока зрелост	.94862*	.37819	.012
период на длабока зрелост	период на рана зрелост	-.73310	.37949	.054
	среден период на зрелост	-.94862*	.37819	.012

Содржината на Табела 18 покажува дека лицата со длабока зрелост со средно образование покажуваат помала резилентност од лицата со средна зрелост со истото образование на статистички значајно ниво.

Табела 19. Тест на повеќе споредби – разлики во степенот на изразеност на резилентноста помеѓу испитаници со високо образование во рана, средна и длабока зрелост

АНОВА		
	Ф	П
Резилентност	6.806	.001

Анализата на Табела 19 покажува дека постојат значајни разлики во изразеноста на резилентноста на испитаниците со високо образование, факултет и со докторат во рана, средна и длабока зрелост.

Табела 20. Тест на повеќе споредби – разлики во степенот на изразеност на резилентноста помеѓу испитаници со високо образование, факултет и докторат во рана, средна и длабока зрелост

(И) Возраст	(Ј) Резилентност	Разлики АС (И-Ј)	СД	П
период на рана зрелост	среден период на зрелост	-.41488*	.20732	.046
	период на длабока зрелост	.79248*	.31733	.013
среден период на зрелост	период на рана зрелост	.41488*	.20732	.046
	период на длабока зрелост	1.20736*	.33259	.000
период на длабока зрелост	период на рана зрелост	-.79248*	.31733	.013
	среден период на зрелост	-1.20736*	.33259	.000

Содржината на Табела 20 покажува дека на примероците на лицата со високо образование, факултет и докторат, помеѓу

испитаниците со рана, средна и длабока зрелост постојат значајни статистички разлики. Всушност, испитаниците во длабока зрелост покажуваат помал степен на резилентност од испитаниците во рана и средна зрелост. Исто така, утврдено е дека испитаниците во средна зрелост имаат статистички значајно поголем степен на резилентност од лицата во рана зрелост.

Табела 21. Тест на повеќе споредби – разлики во степенот на изразеност на резилентноста помеѓу испитаници кои се поделени во подгрупи во зависност од брачниот статус

АНОВА		
	Ф	П
Резилентност	3.472	.008

Приказот на Табела 21 ни укажува на разлики во степенот на изразеност на резилентноста помеѓу испитаниците кои се поделени во подгрупи зависно од брачниот статус на статистички значајно ниво.

Спроведени се понатамошни анализи со цел да се утврди дали постојат разлики кај испитаниците во рана, средна и длабока зрелост во степен на изразеност на резилентноста посебно на подгрупите на испитаници во брак и оние кои не се во брак.

Табела 22. Тест на повеќе споредби – разлики во степенот на изразеност на резилентноста помеѓу испитаници кои не се во брак во рана, средна и длабока зрелост

АНОВА		
	Ф	П
Резилентност	1.703	.183

Резултатите од Табела 22 покажуваат дека разликите во истражувањето на резилентноста на подгрупите испитаници кои

не се во брак во рана, средна и длабока зрелост не се на статистички значајно ниво.

Табела 23. Тест на повеќе споредби – разлики во степенот на изразеност на резилентноста помеѓу испитаници кои се во брак во рана, средна и длабока зрелост

АНОВА		
	Ф	П
Резилентност	8.156	.000

Резултатите покажуваат дека разликите во истражувањето на резилентноста на подгрупите испитаници кои се во брак во рана, средна и длабока зрелост се на значајно статистичко ниво.

Табела 24. Тест на повеќе споредби – разлики во степенот на изразеност на резилентноста помеѓу испитаници кои не се во брак во рана, средна и длабока зрелост.

(И) Возраст	(Ј) Резилентност	Разлики АС (И-Ј)	СД	П
период на рана зрелост	среден период на зрелост	-.25401	.17339	.143
	период на длабока зрелост	.87263*	.28680	.002
среден период на зрелост	период на рана зрелост	.25401	.17339	.143
	период на длабока зрелост	1.12664*	.28026	.000
период на длабока зрелост	период на рана зрелост	-.87263*	.28680	.002
	среден период на зрелост	-1.12664*	.28026	.000

Содржината на Табела 24 покажува дека испитаниците со длабока зрелост се помалку резилентни од лицата со рана и

средна зрелост на статистички значајно ниво на подгрупата испитаници кои се во брак.

Во трудот исто така ги истраживме и разликите во степенот на изразеност на резилентност врз основа на работниот статус на испитаникот.

Табела 25. Т- тест – разлики во изразеноста на резилентноста помеѓу вработените и невработените испитаници

Т-тест				
Работен статус		АС	СД	П
Резилентност	Невработени	10.5152	2.94830	,006
	Вработени	10.9398	2.46963	

Содржината на Табела 25 ни покажува постоење на статистички значајни разлики во степенот на изразеност на резилентност помеѓу вработени и невработени испитаници. Всушност, невработените испитаници на нашиот примерок се резилентни од вработените.

Табела 26. Тест на повеќе споредби – разлики во степенот на изразеност на резилиентноста помеѓу невработени испитаници во рана, средна и длабока зрелост

(И) Возраст	(Ј) Резилиентност	Разлики АС (И-Ј)	СД	П
период на рана зрелост	среден период на зрелост	-.69847	.37819	.066
	период на длабока зрелост	.43577	.38033	.253
среден период на зрелост	период на рана зрелост	.69847	.37819	.066
	период на длабока зрелост	1.13424*	.36834	.002
период на длабока зрелост	период на рана зрелост	-.43577	.38033	.253
	среден период на зрелост	-1.13424*	.36834	.002

Со тестот на повеќекратно споредување утврдивме дека постои статистички битна разлика во изразеноста на резилиентноста на подгрупата испитаници во рана, средна и длабока зрелост. Испитаниците со средна зрелост се резилиентни од испитаниците во длабока зрелост.

Табела 27. Тест на повеќе споредби – разлики во степенот на изразеност на резилиентноста помеѓу вработени испитаници во рана, средна и длабока зрелост

АНОВА		
	Ф	П
Резилиентност	.833	.435

Резултатите покажаа дека не постои статистички битна разлика во степенот на изразеност на резилиентност на подгрупата вработени испитаници во рана, средна и длабока зрелост.

Дискусија

Како и сите претходни развојни фази на животниот тек, така и секој период на возрастите има специфични развојни задачи и предизвици. Во разбирање на начинот на кој им се одговара многу е важен и индивидуалниот капацитет за резилентност.

Дали во текот за зрелоста се менува природата на отпорност и колкаво е значењето на различните социодемографски фактори во сето тоа? Спроведеното истражување покажа дека испитаниците во длабоката зрелост на статистички битно ниво се помалку резилентни отколку оние кои се во рана и средна зрелост. При тоа, треба да се има на ум дека испитаниците од сите три возрастни групи испитувани во ова истражување имаат оптимален капацитет да се одбранат од различни предизвици или заканувачки околности. Во тој контекст, резултатите сугерираат дека старите лица успешно се соочуваат со физичките и другите ограничувања кои се својствени за овој животен период.

Како што веќе истакнавме, резилентноста на возрастите лица, а посебно разликите во различните фази на зрелоста, истражувачите не обрнаа доволно внимание, што секако допринесе на начинот на согледување и интерпретација на резултатите на истражување кое го изнесуваме во овој труд.

Резултати на некои претходни студии (Gooding, Hurst, Johnson & Tarrier, 2012; Baltes, Smith, & Staudinger, 1991) истакнуваат дека природата на резилентноста во текот на различните периоди на зрелоста е развојно одредена, односно одразува нешто поинакви процеси. Причини за тоа можат да бидат различни. Една од можните причини можеби произлегува од разликата во животните случувања со кои се носиме во секој од овие периоди. На пример, старите лица во однос на младите се соочуваат со повеќе хронични промени кои е тешко да се контролираат, како што се здравствените проблеми. И во истражувањето (Reich et al., 1989, кон Stanimirović и Mijatović, 2012), пронајдено е дека реакциите на старите лица на загуба се помалку интензивни отколку кај младите, бидејќи загубата се смета како нормално искуство во поодминати години.

Можен причинител за различни начини на манифестирање на отпорност можат да бидат самите развојни промени до кои се доаѓа во текот на процесот на стареење (на пример, мудрост). Во таа смисла, да се потсетиме на наодот од истражувањето (Gooding et al., 2012) во кое е споредувана резилентноста кај лицата во различни периоди на зрелост. Според наодите, кај старите лица е присутна емоционална регулација и решавање на проблемите, додека кај младите е појака резилентноста во врска со социјалната поддршка.

Резултатите од ова истражување исто така укажуваат дека резилентноста во различни фази од зрелоста варира и во зависност од некои други фактори.

Што се однесува до полот, не добивме битни разлики меѓу половите во степенот на изразеност на резилентноста, но добивме разлики помеѓу мажи и жени. Жените во средна зрелост, во однос на другите две подгрупи на жени, имаат најголема резилентност, а мажите во длабока зрелост, кога ќе се споредат со другите две подгрупи на мажи, најмала. Во резултатите од досегашните истражувања за резилентноста постои големо несогласување во поглед на полните разлики. Иако поголемата резилентност често се поврзува со машкиот пол и високото ниво на образование (Bonanno & al., 2007, според Stanimirović и Mijatović, 2012), во некои истражувања (на пример, Celik, 2013), разликите во резилентноста по пол не се на статистички битно ниво. Воочување на неусогласеноста на резултатите кои се поврзани за полот нудат наодите од (Glaesmer et al., 2010) на подгрупи на мажи. Се покажало дека од вкупниот вариабилитет на резилентноста, 9% од вариабилитетот можеме да го објасниме со разлики од социодемографските варијабли. Голема резилентност имаат испитаници во рана зрелост, со поголеми месечни приходи, со постојана работа, со живеалиште во град и оние кои се во љубовна врска.

И во ова истражување, испитаниците од двата пола во зрелиот период статистички битно се разликуваат во зависност од работниот статус и партнерскиот однос, но и од образованието.

Испитаниците со длабока зрелост се помалку резилентни и од оние во рана и средна зрелост во однос на сите истражени фактори.

Наодите за резилентноста со оглед на образованието (Bonanno et al., 2007, според Stanimirović и Mijatović, 2012; Clausen, 1993, според а Hjemdal et al., 2011)говораат за разликите помеѓу испитаниците на различно образовно ниво и дека образуваните се порезилентни.

Кога ги споредивме испитаниците кои се во различна фаза од зрелоста дојдовме до резултат дека лицата од длабока зрелост се помалку резилентни од другите две подгрупи на сите нивоа на образование, освен со основно. Покрај тоа, кај испитаниците во рана зрелост со највисоко ниво на образование резилентноста е помала отколку кај оние кои се во средна зрелост.

Резултатите наведуваат дека разликите во резилентноста постојат само во делот на примероци кои се во брак; во длабока зрелост резилентноста е помала одколку во раната и средна зрелост. Добиените наоди отвараат прашање дали животот во брак е заштитен фактор од негативни ефекти на кризни случувања, што го покажаа бројни истражувања (според Andelković и Hadži Pešić, 2013) и кога се работи за најстариот животен период. Можеби бракот по себе, денес нема најбитна функција која до сега, во овој контекст му е придавана, туку квалитетот на брак, кој сè почесто е предмет на новите истражувања (на пример, McKee-Ryan et al., 2005).

Интересно е дека само испитаниците со длабока зрелост кои не работат се помалку резилентни од другите две подгрупи, додека разликите помеѓу подгрупите на вработени изостанаа. Во разбирање на овие разлики, важно е да се истакне дека за пример во длабока зрелост (стари од 61 – 70 години) многумина во пензија, некои од нив сè уште се во работен однос. Тоа што меѓу вработените во сите три старосни подгрупи нема разлики во резилентноста уште еднаш ја истакнува улогата на работата за менталното здравје на возрасните луѓе, а тоа е уште еднаш потврдено и во веќе наведени истражувања (Glaesmer et al., 2010).

Заклучок

Резилиентноста и други слични адаптивни процеси може да бидат важен фактор за успешно стареење. Меѓутоа, оценките и релациите на отпорност кај возрасните, а посебно кај старите лица се недоволно истражени.

Истражувајќи ја резилиентноста го баравме одговорот на прашањето дали резилиентноста во секој период од возраста одразува различни процеси и колку тоа зависи од полот и социодемографските фактори.

Добиените разлики во ова истражување оставаат простор да заклучиме како резилиентноста во текот на возраста се менува и во нејзиното согледување е неопходно да се вклучат и некои социодемографски фактори.

Недостатокот на истражувачка референтна рамка во ова подрачје допринесе за начинот на согледување и интерпретација на резултатите од нашето истражување. Треба да се земе во обзир и тоа дека сигурноста на кратката скала за проценка на резилиентноста во овој примерок не е задоволителна.

Во секој случај резултатите укажуваат на потреба за понатамошно истражување на резилиентноста во најдолгиот период на животот на човекот со уважување на развојните специфичности на секоја фаза како и социодемографските варијабли.

Литература

- Affleck, G. & Tennen, H. (1996). Construing Benefits from Adversity: Adaptational Significance and Dispositional Underpinnings. *Journal of Personality*, 64, 99-922.
- Anđelković, V. i Hadži Pešić, M. (2013). Kvalitet života. U: *Odnosi na poslu i u porodici u Srbiji početkom 21. veka*, V. Hedrih, J. Todorović, M. Ristić (ur.), Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, 281-295.
- Baltes, P.B., Smith, J. & Staudinger, U.M. (1991). Wisdom and successful aging. *Nebr Symp Motiv.*, 39, 123-67.
- Beutel, M., Glaesmer, H., Wiltink, J., Marian, H. & Braehler E. (2010). Life satisfaction, anxiety, depression and resilience across the life span of men, *The Aging Male*, 13(1), 32-39.
- Celik, S. (2013). The Relationship of Resilience with Attitude toward Grief in University Students, *Educational Research and Reviews*, 8(12), 832-837.
- Connor, K. M. & Davidson, J. R. T (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). *Depress Anxiety*, 18 (2), 76-82.
- Davydov, D.M., Stewart, R., Ritchie, K., & Chaudieu, I. (2012). Resilience and mental health. *Clinical Psychology Review*, 30, 479-495.
- Gooding, P., Hurst, A., Johnson, J., & Tarrrier, N. (2012). Psychological resilience in the young and the elderly. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 27 (3), 262-270.
- Herrman, H., Stewart, D.E., Diaz-Granados, N., Berger, E.L., Jackson, B. & Yuen, T. (2011). What is resilience? *Can J Psychiatry*, 56 (5), 258-65.
- Hjemdal, O., Friborg, O., Braun, S., Kempnaers, C., Linkowski, P. & Fossion, P. (2011). The Resilience Scale for Adults: Construct Validity and Measurement in a Belgian Sample. *International Journal of Testing*, 11, 53-70.
- Krause, N. (1994). Stressors in salient social roles and well-being in later life. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences*, 49, 137-148.
- Linley, P. A., Joseph, S., Harrington, S. & Wood, A. M. (2006). Positive psychology: Past, present, and (possible) future. *The Journal of Positive Psychology*, 1, 3-16.
- Masten, A. (2007). Resilience in developing systems: Progress and promise as the fourth wave rises. *Dev Psychopathol*, 19, 921-930.

- Masten, A., Best, K. & Garnezy, N. (1990). Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*, 2, 425–444.
- McKee-Ryan, F.M., Song, Z., Wanberg, C.R. & Kinicki, A.J. (2005). Psychological and Physical Well-being during Unemployment: A Meta-Analytic Study. *Journal of Applied Psychology*, 90, 53-76.
- Mehta, M., Whyte, E. & Lenze, E. et al (2008). Depressive symptoms in late life: associations with apathy, resilience and disability vary between young-old and oldold. *Int J Geriatr Psychiatry* 23(3): 238–243.
- Nygren, B, Alex, L. & Jonsen, E., et al. (2005). Resilience, sense of coherence, purpose in life and self-transcendence in relation to perceived physical and mental health among the oldest old. *Aging Ment Health*9(4). 354–362.
- Park, C. L., Cohen, L. H. & Murch, R. L. (1996). Assessment and prediction of stress-related growth. *Journal of Personality*, 64, 71-105.
- Pearlin, L.I. & Skaff, M.M. (1995). Stressors in adaptation in late life. In M. Gatz (ed.): *Emerging issues in mental health and aging*. Washington: American Psychological Association.
- Popović-Čitić, B. (2004). Osnovne postavke modela elastičnosti u prevenciji devijantnih ponašanja. *Socijalna misao*, 2, 45-60.
- Rutter, M. (2008). Developing concepts in developmental psychopathology. In J.J. Hudziak (ed.), *Developmental psychopathology and wellness: Genetic and environmental influences* (3-22). Washington, DC: American Psychiatric Publishing.
- Ryff, C. D., Friedman, E. M., Morozink, J. A. & Tsenkova, V. (2012). Chapter 4: Psychological resilience in adulthood and later life: Implications for health. In J. Hayslip, Bert & G. Smith (Eds.), *Annual review of gerontology and geriatrics: Emerging perspectives on resilience in adulthood and later life*, 32, 73-92.
- Seligman, M.E.P. (2003.). Foreword: The Past and Future of Positive Psychology. U: C.L.M. Keyes and J. Haidt (ur.), *Flourishing: positive psychology and the life well-lived*, Washington, APA.
- Shen, K. & Zeng, Y. (2010). The association between resilience and survival among Chinese elderly. *Demogr Res*23, 105–115.
- Stanimirović, D. i Mijatović, L. (2012). Rezilijentnost slepih adolescenata. U: T. Stefanović-Stanojević, J. Todorović, B. Dimitrijević (ur.) Tematski zbornik radova *Psihički razvoj, mentalno zdravlje i rad*, Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu.
- Stewart, M., Reid, G. & Mangham, C. (1997). Fostering children's resilience. *Journal of Pediatric Nursing*, 12, 21 - 31.
- Wagnild, M. & Young, M. (1993). Development and psychometric evaluation of the resilience scale. *J Nurs Meas*, 1:165–78.

- Windle, G., Woods, RT. & Markland, DA (2010). Living with illhealth in older age: the role of a resilient personality. *J Happiness Stud*, 11(6), 763–777.
- Wolff, S. (1995). The concept of resilience. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 29, 565 - 574.